

159. 954 : 371.134-057.875

С. В. Пухно,

А. В. Харченко

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті представлено теоретичний аналіз поняття «творчі здібності», як стійких властивостей людини, що виявляються в її навчальній, виробничій та інших видах діяльності і становлять необхідну умову творчого розвитку особистості. Проаналізоване поняття «творчість» як процес створення нових матеріальних і духовних цінностей, що передбачає наявність у людини відповідних здібностей, мотивів, знань та вмінь, завдяки чому створюється продукт, і відрізняється новизною, оригінальністю та унікальністю. Представлено, що поняття «творчість» безпосередньо пов'язане з поняттям «творче мислення», яке характеризується не лише створенням суб'єктивно нового продукту, але і новоутвореннями в ході пізнавальної діяльності щодо створення цього продукту. Ці новоутворення стосуються мотивації, цілей, оцінок людини. Визначено, що розвиток творчих здібностей забезпечують процес інтелектуального розвитку, особистісного та професійного самовдосконалення, як компонентів психологічної культури майбутніх вчителів. Відповідно, організація та планування навчально-виховного процесу у педагогічних вищих навчальних закладах, вимагає впровадження інноваційних педагогічних технологій з метою розвитку творчого потенціалу майбутніх вчителів як складових їх психологічної культури.

Ключові слова: *інноваційні педагогічні технології, здібності, креативність, професійна культура вчителя, психологічна культура особистості, творчі здібності, творчість, творче мислення.*

Постановка проблеми. Розвиток творчих здібностей особистості є досить актуальною проблемою в сучасному технічно-розвиненому світі, оскільки саме творчий потенціал людства забезпечує прогрес у всіх сферах, – відповідно, розвиток творчих можливостей людини має стати метою сучасного суспільства. Питання творчості особистості розглядалися в чисельних педагогічних, психологічних, філософських працях та продовжують залишатися актуальними і на сьогодні. Особливості формування та розвиток творчих здібностей людини на різних етапах її життя завжди були пріоритетними в тематиці наукових досліджень. Питання щодо проблем розвитку творчого потенціалу в юнацькому віці, зокрема, студентів – майбутніх педагогів, на сьогодні вимагають більшої дослідницької уваги у зв'язку зі зростанням вимог до фахівця педагогічної діяльності: пріоритетними для досліджень постають проблеми, пов'язані із особливостями формування психологічної культури майбутніх вчителів, зокрема, – розвитку творчих здібностей особистості як необхідної умови подальшої самореалізації у професійній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній психології проблеми творчості були предметом аналізу таких дослідників, як А. Брушлінський, П. Гальперін, З. Калмикова, В. Клименко, Н. Котик, В. Моляко, В. Петухов, Я. Пономарьов, О. Тихомиров та багатьох інших. Аналізу проблем творчого мислення присвячені дослідження Л. Анциферової, Д. Богоявленської, Л. Ігельсона, І. Лернера, А. Матюшкіна, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, О. Тихомирова, Є. Яковлева та ін.

Питання творчих здібностей досліджувались в працях таких видатних науковців, як В. Дружинін, О. Леонт'єв, В. Небиліцин, Б. Теплов та ін. Системний аналіз сучасних теоретичних положень щодо проблем творчого мислення особистості детально представлено у дослідженні Н. Хупавцевої.

Мета статті: надати теоретичний аналіз значення розвитку творчих здібностей в процесі формування психологічної культури студентів – майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток творчих здібностей особистості постає на сьогодні предметом чисельних досліджень представників педагогічного та психологічного наукового товариства. У сучасній науковій літературі здібності розглядаються як індивідуально-психологічні особливості, що визначають успішність виконання людиною певної або декількох видів діяльності; здатність до накопичення та засвоєння знань, умінь і навичок, що обумовлюють легкість і швидкість їх експлуатації і надбання. Незважаючи на те, що аналіз терміну «здібності» вже має свою історію, його трактування є досить неоднозначним. Найбільш поширеним в минулому був розгляд здібностей людини, як сукупності різних психічних процесів і явищ. Сучасне трактування цього поняття ґрунтується на тому, що здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, але забезпечують їх швидке набування, закріплення і ефективне використання на практиці. Розвиток здібностей зумовлюється засвоєнням особистістю вироблених людством засобів діяльності, що пов'язане із суспільною організацією праці. У вітчизняній психології поняття «здібності» трактується як психофізіологічні властивості людини, від яких залежить динаміка придбання певних знань, вмінь і навичок та успішність виконання відповідної діяльності. Здібності – індивідуально-психологічні особливості людини, що виражають її готовність до оволодіння певних видів діяльності і пов'язані з спрямованістю особистості [3, с. 640-641].

Творчі здібності більшістю вітчизняних науковців розглядаються складовою дослідницької діяльності особистості, зокрема, – можливістю вирішення людиною нестандартних завдань. Згідно результатам досліджень Б. Теплова та О. Леонт'єва, творчі здібності є стійкими властивостями людини, що виявляються в її навчальній, виробничій та інших діяльностях і становлять необхідну умову її творчого розвитку. В. Моляко вбачає творчі здібності в прагненні людини до нового, раніше не дослідженого, запереченні усталеного, у високому рівні знань. Основою здібностей є вроджені задатки, які потребують сприятливих умов для свого повноцінного та гармонійного розвитку і функціонування. Здібності розвиваються лише під час активної діяльності. Творчі здібності є комплексом індивідуально-психологічних властивостей особистості, які постають суб'єктивними умовами успішного виконання творчої діяльності. Загалом, до творчих здібностей людини відносять: здатність до виявлення і постановки проблеми, до висловлювання великої кількості різноманітних ідей; можливості нестандартно мислити; здатності удосконалити об'єкт дослідження, додаючи деталі. Людина з високим рівнем розвитку загальних здібностей, як правило, має здатність і до розвитку творчих здібностей. Таким чином, розвиток творчих здібностей особистості залежать від її активності, прагнення до дії і безпосереднього виконання різних видів діяльності. Виділяють певні етапи розвитку творчих здібностей в навчально-виховному процесі: перший – репродуктивний, що передбачає пряме відтворення людиною знань та засобів діяльності за запропонованим зразком. Відбувається розвиток когнітивної сфери особистості, зокрема, – механічної пам'яті, наочно-дієвого та наочно-образного мислення, набуваються певні знання, навички, що закріплюються на рівні базових вмінь. Наступний – конструктивний, що передбачає перетворення набутих знань: відбувається перенесення закріплених способів розв'язання завдань у схожих за типом задачах, розвиток абстрактного мислення, репродуктивної уяви, здатності до аналітико-синтетичної діяльності. Третій

визначається появою творчого характеру діяльності: евристичного мислення, творчої уяви, нових алгоритмів вирішення задач, людина творчо використовує знання в нових нестандартних ситуаціях [2].

Діапазон прояву творчості людини досить широкий, проте, головна сутність полягає у вирішенні задачі новим способом, створенні такого продукту, якого раніше не існувало, і це вимагає розвитку спостережливості, уміння аналізувати, систематизувати, порівнювати, комбінувати, виділяти взаємозв'язки і закономірності. Творчим людям властиве дивергентне мислення: вони схильні утворювати нові комбінації з елементів, які традиційно використовуються лише стандартно, певним чином, або формувати нові зв'язки між елементами, які не мають, на перший погляд, нічого спільного: в процесі творчого мислення потрібно відірватися від логічного розгляду фактів, щоб об'єднати елементи в нові системи образів. Важливим в творчій діяльності є поняття креативності, як рівня творчого обдарування, здатності до творчості, як відносно стійкої характеристики особистості. Це – творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей. Розвиток креативності пов'язаний з розвитком пізнавальної сфери особистості, здібностей, мотивації, комунікативності, вольових якостей – регуляції поведінки, наполегливості, працездатності, тощо.

Дослідження питання розвитку творчих здібностей неможливе без осмислення проблеми творчості, що розуміється, як уміння «відходити» від традиційних схем та шаблонів, здатність генерувати незвичайні ідеї, а також – їх реалізовувати на практиці. Творчість – це процес створення нових матеріальних і духовних цінностей, що передбачає наявність у людини відповідних здібностей, мотивів, знань та вмінь, завдяки чому створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю та унікальністю. Творча діяльність постає потребою особистості в самоактуалізації, що вимагає не лише розумової активності, але й прагненні людини до розширення своїх можливостей. Процес творчості сприяє розвитку пізнавального потенціалу особистості. Творчість є цілеспрямованою, наполегливою, напруженою працею, що вимагає розумової активності, розвитку інтелектуальних здібностей, вольових якостей, високого рівня працездатності, ерудиції, тощо.

Дослідники виділяють основні характеристики творчої особистості, серед яких: сміливість думки, схильність до ризику та фантазування; розвинутість уяви; «нестереотипність» та гнучкість мислення; здатність виділяти протиріччя; вміння переносити знання і досвід у нові ситуації. Творча людина володіє рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому та бачити далі того, що бачать сучасники. О. Кульчицька виділяє такі властивості творчої особистості: спрямованість інтересу до певної галузі знань, до обраного напрямку діяльності; зосередження на творчій роботі; працездатність; стійкість; захоплення роботою [1]. До основних якостей творчої особистості дослідники відносять наступні: прагнення до оригінальності; високий рівень знань; уміння аналізувати явища, порівнювати їх; швидке засвоєння теоретичних і практичних знань у певній галузі, систематичність і самостійність у роботі. Крім цього, сучасники виділяють такі риси творчої особистості, як здібність до передбачення (логічність, творчість, критичність уяви), готовність до ризику, розвинутість інтуїції, тощо.

Поняття творчості безпосередньо пов'язане з поняттям творчого мислення, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту та новоутвореннями в ході пізнавальної діяльності щодо створення цього продукту. Ці новоутворення стосуються мотивації, цілей, оцінок людини, тощо. Суть творчого мислення полягає в інтелектуальній активності. В основі творчого мислення дослідники виділяють наступні складові, а саме: перенесення знань і вмінь в нову ситуацію; бачення нових

проблем у стандартних умовах; виділення нових функцій знайомих об'єктів; альтернативність пошукової активності щодо розв'язання поставлених завдань; комбінування раніше відомих способів розв'язання завдань у новий; вміння створювати оригінальний спосіб розв'язання [5, с. 320].

До основних властивостей творчого мислення дослідники відносять продуктивність, швидкість, гнучкість, оригінальність та рефлексивність. Згідно теоретичного аналізу проблем творчого мислення Н. Хупавцевої, суттєві властивості виділених складових творчого мислення полягають у наступному: продуктивність – відображає якісні і кількісні характеристики розв'язання завдань; швидкість мислення – кількість та різноманітність ідей; «гнучкість» мислення – швидкість утворення способу дій відповідно до змін об'єктивної ситуації, можливості «відходу» від стереотипності, знаходження нових шляхів розв'язання завдання, що пов'язане з особистісним досвідом людини; оригінальність – це «незвичність» мислення, його неповторність. Під рефлексивністю творчого мислення розглядається така властивість, яка характеризує оволодіння суб'єктом способами контролю та оцінки власних мисленневих дій та їх включення у структуру творчої мисленневої діяльності, – тобто формування особистісних новоутворень у ході мислення та їх включення в його структуру. Рефлексивність мислення є комплексною властивістю та механізмом саморегуляції, що забезпечує взаємозв'язок всіх властивостей і впливає на продуктивність мисленневої діяльності [4, с. 294-296].

Психологічна культура особистості розглядається сучасними дослідниками (Л. Деміна, Н. Лужбіна) системним утворенням когнітивного, ціннісно-сенсового, рефлексивного, поведінкового і креативного компонентів. До складових психологічної культури вчителя відносяться психологічні знання, вміння і навички, професійні здібності, психологічні якості, психологічна компетентність. Розвиток творчих здібностей, що знаходить своє вираження у розвитку творчого мислення, загалом, – творчості особистості, забезпечує процес безперервного інтелектуального розвитку, особистісного та професійного самовдосконалення, як складових психологічної та професійної культури майбутнього вчителя. Професійна культура вчителя розглядається як специфічне утворення, конгломерат професійних знань, вмінь та навичок, особистісного педагогічного світогляду, здатності вчителя до творчого мислення.

Юнацький вік є одним з визначних етапів розвитку особистості, що характеризується появою життєвого плану, установки на усвідомлену побудову власного життя, вступу до тих навчальних закладів, в яких молода людина може отримати відповідний власному вибору професійний фах. Цей віковий період характеризується як стадія завершення фізичного дозрівання та активного становлення особистості, професійного самовизначення, розвитку самосвідомості та досягнення соціальної зрілості. До специфічних особливостей студентського віку належить спрямованість до нових ідей і перетворень та наявність проблеми пошуку сенсу життя: юнаку недосить змінитися в плані наявності конкретних знань, умінь і навичок, – він спрямований на глобальну зміну себе. Важливою особливістю юнацького віку постає відкриття неповторного внутрішнього світу, індивідуальності власної особистості, оскільки в цьому віці людина уже володіє певною системою знань, життєвим досвідом. Саме в юнацькому віці творчі здібності постають усвідомленою рушійною силою, що спрямовує людину до творчого прогнозування свого майбутнього, властивостями, що виявляються в різних видах діяльності і сприяють їх успішному виконанню. Особливості навчання за обраною професією визначаються професійною спрямованістю юнака – системою домінуючих мотивів щодо опанування професійними знаннями, вміннями і навичками. Підготовка фахівця відбувається внаслідок виконання

молодою людиною завдань навчально-професійної діяльності, її пізнавальної активності, розвитку творчого потенціалу особистості. Актуальним на сьогодні завданням вищої освіти є формування творчої особистості фахівця, зокрема – майбутнього вчителя, що прагне до особистісного і професійного розвитку. В сучасних дослідженнях виділені необхідні складові розвитку творчого мислення, а саме: відсутність регламентації поведінки; наявність позитивного зразку творчої діяльності; створення умов для такої діяльності [5, с. 322]. Розвиток творчих здібностей студентів – майбутніх вчителів як складової формування їх психологічної культури, з точки зору сучасних дослідників, повинен передбачати наступне: надання широкого спектру можливостей при виконанні студентами науково-дослідної роботи; активізації навчально-дослідницької практики під час вирішення завдань самостійної роботи; обговоренні проблемних питань у формі організації на заняттях диспутів та, так званих, «круглих столів»; орієнтування на інтелектуальну ініціативу під час виконання навчальних і дослідницьких завдань; підтримка оригінальних шляхів розв'язання проблемних питань [5, с. 322-323].

Згідно результатам проведеного дослідження творчих здібностей студентів II курсу фізико-математичного факультету Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка за «Методикою визначення загальних творчих здібностей людини» (М.Янцур), в якому приймало участь 40 осіб (20 дівчат і 20 хлопців), визначено наступне. Високий рівень творчих здібностей виявлено у 20% представниць жіночої і у 50% чоловічої статі. Середній рівень творчих здібностей продемонстрували 80% жіночої статі та 50% чоловічої статі. Низький рівень творчих здібностей у учасників експерименту не визначено. За результатами першої частини експерименту за проведеною методикою, для студентів з високим рівнем творчого потенціалу характерним є: пошук нестандартного рішення проблеми; маніпулювання різними методами та пошуком і розробкою нових ідей; тенденції до керування колективом у невизначених, критичних ситуаціях. Згідно проведеному опитуванню за авторською анкетною у другій частині дослідження, всі студенти – учасники експерименту, визначають розвиток творчих здібностей необхідною складовою професіоналізму вчителя, а творчість – компонентом професійної діяльності педагога. 78% учасниць дослідження, – представниць жіночої статі, і 73% учасника – представника чоловічої статі відзначили, що займаються творчою діяльністю як в стінах університету, так і за його межами. Всі опитані зазначили, що розвиток творчих здібностей студентів, та, загалом, творчого потенціалу особистості молодої людини, вимагає впровадження у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів інноваційних педагогічних технологій.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Розвиток і виховання студентської молоді реалізує важливе завдання формування творчого потенціалу суспільства, забезпечує інтенсивний науково-технічний процес розвитку науки і культури, виробництва і соціального життя. Одним з найважливіших завдань системи освіти на сучасному етапі розвитку суспільства є вирішення проблеми формування творчої особистості, – розвитку творчих здібностей як стійких властивостей людини, що виявляються в навчальній, виробничій та інших діяльностях і становлять необхідну умову її розвитку. Відповідно, творчі здібності, як складові творчого мислення та, загалом, творчої діяльності, забезпечують процес безперервного інтелектуального розвитку, особистісного та професійного самовдосконалення, як складових психологічної культури людини. Професійна культура вчителя, основою якої є психологічна культура особистості, полягає у здатності до творчої діяльності, що неможливо без розвитку творчих здібностей та творчого мислення фахівця, і це, згідно результатам проведеного дослідження, повністю усвідомлюється сучасними

студентами – майбутніми вчителями. Відповідно, організація та планування навчально-виховного процесу у педагогічних вищих навчальних закладах, вимагає впровадження інноваційних педагогічних технологій з метою розвитку всього спектру творчого потенціалу майбутніх педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кульчицька О. І. Складові біографії творця / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – № 3. – 1998. – С. 27-32.
2. Музика О. Л. Розвиток здібностей і розвиток особистості / О.Л.Музика // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – С. 31-42.
3. Словарь практического психолога / [сост. С. Ю. Головин]. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
4. Хупавцева Н. О. Актуальні проблеми дослідження творчого мислення особистості / Н. О. Хупавцева // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / [за ред. В. О. Моляко]. – Т. 12. – Вип. 7. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 289-296.
5. Чуба О. Є. Формування креативності студентів як психолого-педагогічна проблема / О. Є. Чуба // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / [за ред. В.О. Моляко]. – Т. 12. – Вип. 7. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – С. 318-324.

Пухно С. В., Харченко А. В. Развитие творческих способностей в процессе формирования психологической культуры будущих учителей.

В статье представлены результаты теоретического анализа понятия «творческие способности» как стойких свойств человека, что проявляются в его учебной, производственной и других видах деятельности и составляют условие творческого развития личности. Проанализировано понятие «творчество» как процесса создания материальных и духовных ценностей, которые предусматривают наличие у человека определённых способностей, мотивов, знаний и учений, благодаря чему создаётся продукт, который отличается новизной, оригинальностью и уникальностью. Понятие «творчество» непосредственно связано с понятием «творческое мышление», которое характеризуется не только созданием субъективно нового продукта, но и новообразованиями в ходе познавательной деятельности по поводу создания этого продукта. Эти новообразования касаются мотивации, целей, оценок человека. Определено, что развитие творческих способностей обеспечивают процесс интеллектуального развития, личностного и профессионального самоусовершенствования как компонентов психологической культуры будущих учителей. Соответственно, организация и планирование учебно-воспитательного процесса в педагогических высших учебных заведениях требует внедрения инновационных педагогических технологий с целью развития творческого потенциала будущих учителей как составляющих их психологической культуры.

Ключевые слова: *инновационные педагогические технологии, креативность, профессиональная культура учителя, психологическая культура личности, способности, творческие способности, творчество, творческое мышление.*

Pukhno S. V., Kharchenko A. V. Creative abilities development in the future teachers' psychological culture formation process.

The article presents a theoretical analysis of the concept of "creativity" as person's sustainable qualities that are evident in the educational, industrial and other activities

constitute a necessary condition for an individual creative development. The "creativity" concept is analyzed as the process of creating new material and spiritual values, which suggests the associated abilities presence, motives, knowledge and skills, with the help of which a product with novelty, originality and uniqueness is created. It is submitted that the "creativity" concept is directly related to the concept of "creative thinking", which is characterized not only by the creation of subjectively new product, but tumors during the informative activities for creating this product. These tumors affect the person's motivation, goals, evaluations. It is determined that the creative abilities development, facilitate intellectual development, personal and professional improvement, as components of future teachers' psychological culture. Accordingly, the organization and planning of the educational process at the pedagogical higher educational establishments, requires the innovative educational technologies implementation with the purpose of future teachers' creative potential development as a part of their psychological culture.

Keywords: innovative pedagogical technologies, abilities, creativity, the teacher's professional culture, personality's psychological culture, creative abilities, creativity, creative thinking.

УДК 378.147+517.9:004

І. В. Сітак

Інститут хімічних технологій (м. Рубіжне)
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Проаналізовано психологічні, фізіологічні та соціальні особливості студентів, які опановують інформаційні технології. Обґрунтовано необхідність врахування особливостей бакалаврів під час навчання диференціальних рівнянь. З'ясовано вплив комп'ютерно-орієнтованих технологій на пам'ять та інші когнітивні характеристики людини. Показано, що для результативного навчання диференціальних рівнянь у бакалаврів з інформаційних технологій має бути сформовано системне мислення, що уможливить розв'язування завдань, які вимагають дослідження об'єкту як системи, на рівні орієнтування в усьому комплексі зв'язків і відношень між її елементами. Визначено, що формування системного стилю мислення відбувається під час застосування комп'ютерно-орієнтованих технологій для організації навчальної діяльності студентів. З'ясовано психологічні основи розвитку в майбутніх фахівців здібностей до розкриття інтегративних властивостей системи розв'язування диференціальних рівнянь, вміння математичного моделювання, розуміння ролі комп'ютеризації інформаційних процесів та їх оберненого зв'язку із функціонуванням систем розв'язування диференціальних рівнянь. Зроблено висновок про доцільність використання комп'ютерно-орієнтованих технологій для організації навчально-професійної діяльності під час навчання диференціальних рівнянь бакалаврів з інформаційних технологій.

Ключові слова: психологічні особливості, бакалаври з інформаційних технологій, системне мислення, навчально-професійна діяльність.

Постановка проблеми. Дисципліна диференціальні рівняння (ДР) займає вагоме місце у математичній підготовці майбутніх бакалаврів з інформаційних технологій (ІТ),